DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-2.25
УДК: 343.98

Захарова Г. В.,

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ТУРИЗМА, ВЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Актуальність статті полягає в тому, що питання організації і тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій у теорії криміналістики є досить новим поняттям, адже такий різновид слідчих (розшукових) дій у КПК України з'явилося лише після реформування процесуального законодавства у 2012 році. До цього періоду такі негласні засоби не були під правовим регулюванням кримінального процесуального законодавства, і їх тактичні засади досліджувалися в основному в теорії оперативно-розшукової діяльності. Після вказаних новел КПК України серед науковців теорії криміналістики постало завдання щодо розробки нових тактичних рекомендацій щодо тактичних особливостей провадження негласних слідчих (розшукових) дій. У статті досліджуються питання організації і тактики провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем. На підставі вивчення різних точок зору науковців, автором зроблено висновок про те, що тактика проведення негласних (слідчих) дій має свою особливість і відрізняється від тактики проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема через свій таємний характер. Автором виділені ситуації, при яких проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, є доцільним. Окреслені основні тактичні особливості проведення накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем, зняття інформації з електронних інформаційних систем. При розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою при проведенні вказаних негласних слідчих (розшукових) дій може бути встановлена така значима для розслідування інформація: 1) щодо використання екскурсійних та туристичних турів для незаконного працевлаштування, еміграції з країни; 2) про туристичні фірми – однокенди; 3) про реальний стан справ у туристичній фірмі та про можливе ухилення від сплати податків, недостовірну податкову звітність; 4) про ухилення від страхових виплат або ж про неіснуючі страхові виплати; 5) про можливі незаконне використання особистих даних, незаконні платіжні операції, у тому числі з банківськими кредитами тощо.

Ключові слова: шахрайство, туризм, негласні слідчі (розшукові) дії, кореспонденція, електронна система.

Актуальність теми. Питання організації і тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) у теорії криміналістики є досить новим поняттям, адже такий різновид слідчих (розшукових) дій у КПК України з'явився лише після реформування процесуального законодавства у 2012 році. До цього періоду такі негласні засоби не були під правовим регулюванням кримінального процесуального законодавства, і їх тактичні засади досліджувалися в основному в теорії оперативно-розшукової діяльності. Після вказаних новел КПК України серед науковців теорії криміналістики постало завдання щодо розробки нових тактичних рекомендацій щодо тактичних особливостей провадження НСРД.

У більшості випадків при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, для всебічного, повного і об'єктивного розслідування, встановлення всіх обставин справи, викриття винних осіб, виникає необхідність у проведенні НСРД.

Питанням організації і тактики провадження НСРД займалися такі науковці, як М.В. Багрій, М.Л. Грібов, В.А. Колесник, О.Б. Комарницька, С.В. Обшалов, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, О.Ю. Татаров, Р.М. Шехавцов, К.О. Чаплинський та ін. Попри численні наукові праці з даної тематики, науковому аналізу слід піддати питання організаційно-тактичних особливостей провадження окремих НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, так як у теорії криміналістики сучасності відсутні комплексні наукові дослідження з даної проблематики. Вказане свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є розроблення тактичних рекомендацій щодо проведення окремих НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: з'ясувати відмінні риси організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій від тактики проведення НСРД; дослідити тактичні особливості окремих НСРД, які доцільно проводити при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем та зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи особливості організації і тактики проведення НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, перш за все постає питання, чи є відмінності в тактичному плані їх проведення від слідчих (розшукових) дій, і чи залежать вони від виду злочину, що розслідується. Зауважимо, що в теорії криміналістики подібні питання вже були предметом дискусії серед наукової спільноти. Так, Ю.В. Колесник з цього приводу зауважує, що негласність слідчих (розшукових) дій означає лише особливий порядок їх підготовки, проведення, фіксації та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. В усьому іншому тактика проведення таких негласних процесуальних дій нічим не відрізняється від загальної тактики діяльності слідчого під час досудового розслідування, а до тактичних прийомів про ведення негласних слідчих (розшукових) дій мають бути застосовані загальні вимоги, зокрема, й щодо їх вибірконості [1, с. 4].

Іншу позицію займає В.Д. Берназ, який вважає, що знання слідчих недостатньо для тактики проведення НСРД, і здійснюючи аналіз нововведень у КПК 2012 році пропонує одним із стратегічних напрямів вдосконалення підготовки слідчих нової формації та оптимізації їх діяльності розроблення спецкурсу «Тактика проведення негласних (розшукових) слідчих дій» [2, с. 11].

М.Л. Грібов зауважує, що у частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій криміналістична тактика має бути сформована на основі оперативно-розшукової з урахуванням мети, завдань та юридичних умов слідчої діяльності [3, с. 199].

Ю.О. Шульга під тактико-організаційними засадами провадження негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування розуміє систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації, планування і проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування, спрямованих на отримання інформації, що має значення для ходу розслідування, відомості про організацію і тактику проведення яких не підлягають розголошенню [4, с. 183].

Ми підтримуємо позицію про те, що НСРД, які проводяться при розслідуванні конкретних видів злочинів мають свої тактичні особливості. Аргументами на користь даної тези містяться в самому їх визначенні, закріпленому у ч.1 ст.246 КПК України, відповідно до якої НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню[5].

В самому ж кримінальному процесуальному законодавстві вказується на одну із основних особливостей такого різновиду слідчих (розшукових) дій – це негласний характер. За словником української мови, «негласний» означає невідомий для інших, прихований, таємний [6, с. 277].

Такий таємний характер сприяє ефективному їх проведенню. Однак рекомендації щодо організації і тактики їх проведення містяться у відомих інструкціях, які мають обмежений доступ, що зумовлює складність у їх аналізі, дослідженні, і формуванні на основі їх рекомендацій щодо конкретних видів злочину.

Повертаючись до обраної теми дослідження зауважимо, що шахрайство у сфері туризму, вчиненого організованою групою кваліфікується за ч. 4 ст. 190 КК України, і є особливо тяжким злочином. Це дає підстави на проведення всіх видів НСРД, які за загальним правилом можуть бути проведені виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

На теперішній час способи вчинення шахрайських дій у сфері туризму, вчиненого організованою групою постійно вдосконалюються, характеризуються складними схемами, завуальованістю, часто з використанням при цьому технічних засобів зв'язку національних та іноземних операторів, комп'ютерної техніки. У попередніх наших дослідженнях нами було наголошено на тому, що даний вид шахрайства може бути вчинено як самими туристами так і турагентами та туроператорами, співробітниками готелів, страхових компаній, сфери розваг та торгівлі тощо. При шахрайстві в сфері туризму, вчиненого організованими групами можуть бути використані схеми (наведемо декілька): розсилки листів (спамів) про виграшні туристичні подорожі,

створення несправжніх сайтів та інтернет-аукціонів про розпродаж турів, отримання передплати за бронювання готелю чи екскурсії, яких не існує тощо.

Одними із розповсюджених НСРД при розслідуванні вказаного виду злочину є накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем. Відповідно до ч. 4 ст. 258 вказані НСРД є різновидами втручання в приватне спілкування [5].

Якщо при розслідуванні кримінального провадження є підстави вважати, що у кореспонденції особи містяться відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, доцільно проводити таку НСРД, як накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмку.

Відповідно до ч. 4 ст. 261 КПК України кореспонденцію, на яку можна накласти арешт є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами [5].

В.І. Галаган, В.В. Шум піддаючи ґрунтовному науковому аналізу процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію роблять висновок про те, що до кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, крім зазначеної у частині 4 статті 261 КПК України, можуть бути також віднесені: електронні повідомлення (охоплює електронну пошту, SMS- та MMS-повідомлення); фіксовані голосові повідомлення; радіограми та повідомлення факсом [7, с. 37–38].

О.В. Соколов пропонує доповнити до переліку кореспонденції, на яку може бути накладено арешт також комерційні (транспортні) відправлення, до яких відносить листи усіх видів, бандеролі, посилки, контейнери, перекази, інші матеріальні носії передання інформації між особами, доставка яких здійснюється через транспортні компанії та служби доставки [8, с. 83]. Запропоновані доповнення на нашу думку є не досить доцільними, адже накладення арешту на листи, доставка яких здійснюється через транспортні компанії та служби доставки має бути здійснено за такими ж процесуальними правилами, як і на ті, які здійснюються іншими способами доставки.

Процесуальний порядок проведення НСРД зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж регламентується ст. 263 КПК України і є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [5].

Так як при вчиненні шахрайства у сфері туризму члени організованої групи використовують електронні системи (наприклад здійснення переказу потерпілими грошових коштів через систему електронних платежів з використанням технічних приладів, створення сайтів – копій тощо), доцільним при розслідуванні такого виду злочину проводити НСРД, передбачену ст. 264 КПК України – зняття інформації з електронних інформаційних систем. Зауважимо, що тактичні особливості проведення вказаних НСРД у теорії є не досить дослідженими, і потребують ґрунтовного теоретичного аналізу, що буде здійснено у подальших наших наукових дослідженнях. Насамперед слід звернути увагу на важливості встановлення

ідентифікаційних ознак електронної інформаційної системи, що підлягатиме дослідження, адже втручання у таку сферу є серйозним обмеженням конституційних прав і свобод громадян, тому слідчий зобов'язаний унеможливити порушення прав і свобод осіб, непричетних до злочину. Ідентифікаційними ознаками електронної інформаційної системи є: IP-адреса (IP – InternetProtocol), яка є унікальним ідентифікатором (адресою) пристрою (звичайно комп'ютера або маршрутизатора), підключеного до локальної мережі або Інтернету; – доменне ім'я, що дозволяє ідентифікувати в мережі Інтернет веб-сайт або адресу електронної пошти; – серійний номер та характеристики автоматизованої системи та ЕОМ [9].

При розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою при проведенні вказаних НСРД може бути встановлена така значима для розслідування інформація:

1) щодо використання екскурсійних та туристичних турів для незаконного працевлаштування, еміграції з країни;

2) про туристичні фірми – одноденки;

3) про реальний стан справ у туристичній фірмі та про можливе ухилення від сплати податків, недостовірну податкову звітність;

4) про ухилення від страхових виплат або ж про неіснуючі страхові виплати;

5) про можливі незаконне використання особистих даних, незаконні платіжні операції, у тому числі з банківськими кредитами тощо.

Висновки. В даній науковій статті були окреслені лише окремі питання щодо проведення НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою, а саме щодо доцільності проведення таких НСРД як накладення арешту на кореспонденцію; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем. Подальшими напрямками наукових досліджень стануть дослідження інших видів НСРД, які слід проводити при розслідуванні вказаного виду злочину, їх організація та тактика проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесник Ю.В. Тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій як криміналістичні засоби діяльності слідчого. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_4_11.

2. Берназ В.Д. Нові професійні функції слідчого при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та напрями вдосконалення їх підготовки. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 8–12.

3. Грібов М.Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 194–200.

4. Шульга Ю.О. Тактико-організаційні засади провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 182–188.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua/>.

6. Словник української мови / за ред. І.К. Білодід та ін. В 11 т. Київ: «Наукова думка», 1974. Т. 5. 799 с.

7. Галаган В.І. Процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні України: монографія / В.І. Галаган, В.В. Шум. Київ, 2017. 168 с.

8. Соколов О.В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 231 с.

9. Луцик В.В. Зняття інформації з електронних інформаційних систем. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/vchfo_2014_4_25.pdf.

A. Zakharova

ORGANIZATIONAL AND TACTICAL FEATURES OF CERTAIN SECRET INVESTIGATIVE (INVESTIGATIVE) ACTIVITIES IN THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE SPHERES OF TOURISM AND TRAVEL

The relevance of the article is that the issue of organization and tactics of covert investigative actions in the theory of criminology is a fairly new concept, because this kind of investigative (investigative) actions in the CPC of Ukraine appeared only after reforming procedural legislation in 2012. Prior to this period, such covert means were not under the legal regulation of criminal procedural law, and their tactical principles were studied mainly in the theory of operational and investigative activities. After these novelties of the CPC of Ukraine, among scientists of the theory of criminology there was a task to develop new tactical recommendations on the tactical features of covert investigative actions. The article examines the organization and tactics of certain covert investigative actions in the investigation of fraud in the field of tourism, committed by an organized group, including seizure of correspondence, knowledge of transport telecommunications networks, removal of information from electronic information systems. Based on the study of different points of view of scientists, the author concluded that the tactics of covert (investigative) actions have their own characteristics and differ from the tactics of investigative actions, in particular because of their secret nature. The author highlights situations in which conducting covert investigative actions in the investigation of fraud in the field of tourism, committed by an organized group, is appropriate. The main tactical features of the seizure of correspondence, removal of information from transport telecommunications systems, removal of information from electronic information systems are outlined. When investigating fraud in the field of tourism, committed by an organized group during these covert investigative (search) actions, the following information relevant to the investigation may be established: 1) on the use of sightseeing and tourist tours for illegal employment, emigration from the country; 2) about travel companies - one-day; 3) on the real state of affairs in the travel agency and on possible tax evasion, inaccurate tax reporting; 4) evasion of insurance payments or non-existent insurance payments; 5) on possible illegal use of personal data, illegal payment transactions, including with bank loans, etc.

Keywords: fraud, tourism, covert investigative (search) actions, correspondence, electronic system.